

آموزش ضمن خدمت کتابداری در تهران (در سال‌های ۴-۱۳۷۳)^۱

فرناز اسدی کیا*

چکیده: آموزش ضمن خدمت کتابداری از جمله مهم‌ترین عملکردهای مدیریت کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی محسوب می‌شود و تحقیق حاضر به بررسی این آموزش‌ها در ۹ مرکز دولتی شناسایی شده در تهران می‌پردازد. اطلاعاتی که از طریق پرسشنامه‌های ارائه شده به مراکز به دست آمده نشان می‌دهد که این مراکز هر یک مستقلاً به طراحی دوره پرداخته و هدف اکثر آن‌ها در اجرای دوره‌ها تأمین نیازهای آموزشی کتابداران و اطلاع‌رسانان غیرمتخصص بوده است. در این تحقیق مشخصات دوره‌ها، شرایط شرکت در دوره‌ها، دروس ارائه شده و سایر ویژگی‌های دوره‌های هر یک از مراکز بررسی و در باطن به پست‌های ذاتی ارائه شده است.

بهبود کمی و کیفی فعالیت‌ها و خدمات هر سازمانی در گرو رشد حرفه‌ای منابع انسانی آن است و این امر مدیران امروز را بر آن داشته است که آموزش کارمندان را از اساسی‌ترین وظایف خویش به شمار آورند. اهمیت آموزش نیروی انسانی تا بدان حد است که در علم مدیریت همچنان که نیمه اول قرن حاضر به سازمان‌های دیوان‌سالار ماکس وبر و میانه قرن به سازمان‌های اجرایی معروف است، پایان قرن بیستم نیز به سازمان‌های آموزشی یعنی سازمان‌هایی که آموزش کارمندان خود را سرلوحه دیگر فعالیت‌های خویش قرار داده‌اند شناخته می‌شود^(۱).

۱. برگرفته از فرناز اسدی کیا، "آموزش ضمن خدمت کتابداری در شهر تهران (در سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۷۴)"، به راهنمایی دکتر عباس حری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه تهران، ۱۳۷۵.

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی شرکت داده‌پردازی ایران.

جدول ۱. وضعیت مراکز مجری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت بر حسب مشخصات دوره‌های آنها

تعداد شرکت‌کنندگان	طول مدت دوره‌ها				تعداد دوره‌ها	در سال	مشخصات دوره	
	۸ تا ۴ هفته	۳ تا ۱ هفته	تا یک هفته	مرکز مجری			نوع کتابخانه	
۴۵ تا نفر	۳۰ تا نفر	۱۵ تا نفر	۸ تا ۴ هفته	۳ تا ۱ هفته	۱	وزارت کشاورزی	مرکز مجری	نوع کتابخانه
-	x	-	x	-	۱	سازمان برنامه و بودجه		تخصصی
-	x	-	-	x	۶	مرکز اطلاعات و مدارک علمی		تخصصی
-	-	x	-	-	۱	صدور سیما		اختصاصی
-	-	x	x	-	۵	سازمان اسناد ملی ایران		ملی
-	x	-	x	-	۱۰	کتابخانه ملی		عمومی
-	x	-	-	x	۱	اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی		تخصصی/ادنیگاهی
x	-	-	-	-	۲۷	معاونت پژوهشی وزارت بهداشت		کانون
-	x	-	x	x	۵	کانون آموزش فکری		جمع
۱	۵	۳	۵	۵	۵۷			

از این رو، در سال‌های اخیر در اکثر سازمان‌ها تلاش گسترده‌ای در جهت آموزش مداوم کارمندان سطوح مختلف صورت گرفته است. آموزش ضمن خدمت از جمله این آموزش‌هاست که برای کارمندان متناسب با نیاز حرفه‌ای آنها و سازمانی که در آن به کار اشتغال دارند تدارک دیده می‌شود. در حوزه کار کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز آموزش ضمن خدمت مهم‌ترین عملکرد مدیریت کتابخانه و هر نهاد اطلاعاتی دیگر محسوب می‌شود که به منظور حیات، پویایی و سودمندی سازمان، پیشرفت مداوم، ایجاد و افزایش رضایت از حرفه برای کارکنان کتابخانه طراحی و اجرا می‌شود. با توجه به اهمیت این آموزش‌ها و لزوم تقویت، تداوم، و تحکیم آنها بررسی همه‌جانبه‌ای پیرامون مراکز مجری این دوره‌ها در شهر تهران با استفاده از روش پیمایشی و به کارگیری پرسشنامه انجام پذیرفت.

این مراکز که در محدوده زمانی سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۷۴ در شهر تهران برگزارکننده دوره‌های آموزشی ضمن خدمت کتابداری و مباحث مرتبط با آن بوده‌اند به طور مشخص شامل کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ سازمان اسناد ملی ایران؛ صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران؛ معاونت پژوهشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛ وزارت کشاورزی؛ سازمان برنامه و بودجه؛ مراکز اطلاعات و مدارک علمی؛ اداره کل وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ و کانون پرورش فکری و نوجوانان می‌شوند. همه این مراکز دولتی بوده و هر یک مستقلاً اقدام به طراحی و تدوین دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برای کتابداران و اطلاع‌رسانان کرده است.

هر یک از مراکز در برگزاری دوره‌ها به یک یا چند هدف از اهداف زیر اشاره کرده‌اند:

- فراهم کردن امکان رشد و ارتقاء شغلی برای کتابداران؛
- بالا بردن سطح خدمات کتابداری در سطح کشور؛
- تربیت نیروی انسانی مورد نیاز سازمان و سایر سازمان‌ها در زمینه‌های موضوعی مورد نیاز به منظور هماهنگی معلومات و مهارت‌های کسب شده با وظایف شغلی؛
- تربیت کتابداران غیرمتخصص سازمان به منظور اجرای عملی فعالیت‌های کتابخانه زیر نظر نیروی متخصص؛
- آشنایی و روزآمد نگاه داشتن کتابداران و اطلاع‌رسانان با مسائل علمی مرتبط با حرفه؛
- تأمین نیازهای آموزشی کتابداران تجربی غیرمتخصص در سازمان متبوع؛
- آشنا ساختن کارآموزان با اصول اولیه و عملی کتابداری و اطلاع‌رسانی به نحوی که پس از طی دوره قادر باشند در حد کمک کتابدار کارهای کتابخانه را انجام دهند؛
- انتقال تجارب و آموخته‌ها در حوزه‌های مرتبط با کتابداری و اطلاع‌رسانی؛

– افزایش توانایی‌ها و مهارت‌های حرفه‌ای کتابداران.
ارزیابی دوره‌ها در تمامی مراکز از طریق فرم‌های نظرسنجی و برگزاری آزمون بوده است.

مشخصات دوره‌های برگزار شده

انواع مراکز و مشخصات دوره‌های آموزشی آنها در جدول ۱ نشان داده شده است. طبق اطلاعات این جدول مشخصات دوره‌های آموزشی در هر یک از مراکز متفاوت بوده است. تعداد کتابخانه‌های تحت پوشش، امکانات آموزشی از قبیل فضای آموزشی، حضور مدرسان، و تنوع دوره‌ها از جمله عوامل تأثیرگذار به شمار می‌آیند. به جز مرکز تخصصی / دانشگاهی یعنی معاونت پژوهشی وزارت بهداشت که ۲۷ دوره در سال و کتابخانه ملی که ۱۰ دوره در سال برگزار کرده‌اند بقیه مراکز حداکثر ۶ دوره در سال و بیشتر مراکز (۴ مرکز) ۱ دوره در سال تشکیل داده‌اند. معاونت پژوهشی وزارت بهداشت تمامی دانشگاه‌های علوم پزشکی و مراکز تخصصی پزشکی و کتابخانه‌های آنها را در سراسر کشور و کتابخانه ملی تمامی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی سراسر کشور را تحت پوشش دارند. از این رو، با توجه به تعداد کتابخانه‌های تحت پوشش تعداد افرادی که آموزش آنها ضروری است و به عبارتی تعداد متقاضیان شرکت در دوره‌ها بسیار زیاد است. همچنین از آنجا که طول مدت دوره‌های معاونت پژوهشی وزارت بهداشت حداکثر تا ۱ هفته بوده و مدرسان مورد نیاز هر یک از دوره‌ها از مراکز دانشگاهی تحت پوشش به راحتی تأمین می‌شده‌اند، برگزاری ۲۷ دوره در سال برای این معاونت امکان‌پذیر بوده است. البته تنوع دوره‌های این معاونت نیز می‌تواند دلیلی بر افزایش متقاضیان باشد. در مورد دوره‌های کتابخانه ملی، متقاضیان شرکت در دوره‌ها زیاد هستند اما به علت محدودیت فضای آموزشی برگزاری دوره‌های بیشتر در شرایط فعلی میسر نیست.

مرکز اطلاعات و مدارک علمی و سازمان اسناد ملی ایران که هر یک به ترتیب ۶ و ۵ دوره در سال برگزار کرده‌اند نیز مراکزی هستند که علاوه بر کارمندان خود برای دیگر سازمان‌ها در سراسر کشور نیز دوره‌های متنوعی برگزار می‌کنند. در نتیجه متقاضیان فراوانی برای دوره‌های آنها وجود دارد. در مورد کانون پرورش فکری که ۵ دوره و تنها برای کارکنان خود برگزار کرده نیز می‌توان به تنوع دوره‌ها و تعداد زیاد کارمندان کانون در مراکز کانون در سراسر کشور که نیازهای آموزشی مختلفی دارند اشاره کرد. البته در مورد این سازمان نیز محدودیت فضای آموزش مانع برگزاری دوره‌های بیشتر در سال شده است.

مراکزی که یک دوره در سال برگزار کرده‌اند بعضی چون وزارت کشاورزی، سازمان برنامه و بودجه، و صدا و سیما که جز در کتابخانه‌های مستقر در تهران در کتابخانه‌های مراکز شهرستان

آنها کتابداران محدودی به کار اشتغال دارند، در نتیجه تعداد افرادی که تحت آموزش قرار می‌گیرند محدودند. بدیهی است عدم تنوع دوره‌های این مراکز نیز تعداد آنها را محدود می‌سازد. محدودیت تعداد دوره‌های اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی را، با وجود متقاضیان زیاد آن که از کتابداران کتابخانه‌های عمومی سراسر کشور هستند، می‌توان در نوپا بودن این واحد در اداره کل و انجام فعالیت‌های آموزشی در چند واحد از وزارت ارشاد جست‌وجو کرد.

در مورد تعداد شرکت‌کنندگان بیشتر مراکز (۵ مرکز) تا ۳۰ نفر، ۳ مرکز تا ۱۵ نفر را در دوره‌های خود پذیرفته‌اند که علاوه بر فضای آموزشی و تعداد متقاضیان، نظری یا عملی بودن مباحث ارائه شده در این امر تأثیرگذار بوده است. معاونت پژوهشی وزارت بهداشت تنها مرکزی است که تا ۴۵ نفر را در دوره‌های خود پذیرفته است، در این دوره‌ها تعداد متقاضیان زیاد و مباحث بیشتر نظری بوده است به همین جهت محدودیتی از نظر تعداد افراد در نظر گرفته نشده است. البته هر چه حضور افراد محدودتر باشد فرصت بیشتری به پرسش و پاسخ و تبادل نظر میان مدرس و کارآموز اختصاص می‌یابد و نظارت بیشتری بر فعالیت‌ها و یادگیری کارآموز صورت می‌گیرد، مضافاً اینکه در صورت محدودیت منابع و ابزارهای آموزشی، امکان دسترسی و استفاده از آنها برای هر یک از کارآموزان فراهم می‌شود.

صدا و سیما، مرکزی بوده است که یک دوره در مدت بیش از ۴ هفته برگزار کرده و تا ۱۵ نفر را در دوره‌های خود پذیرفته در هر دوره مباحث پیش‌بینی شده به صورت نظری و عملی ارائه شده و محدودیت تعداد کارآموزان باعث شده است که هر یک از آنها فرصت و امکان آن را داشته باشند که با تمامی منابع، ابزارها و دستگاه‌های مورد نیاز، و طرز کار آنها آشنا شده و شخصاً طرز استفاده و نحوه کار با آنها را تجربه کنند.

شرایط پذیرش کارآموز

هر یک از مراکز برای پذیرش متقاضیان دارای شرایطی بوده‌اند که در جدول ۲ منعکس است. همان‌گونه که جدول ۲ نشان می‌دهد ۷۷/۸ درصد مراکز به استخدام افراد در واحد اطلاعاتی اشاره کرده‌اند. به جز سازمان اسناد ملی ایران بقیه مراکزی که بر استخدام افراد تأکید کرده‌اند مراکزی هستند که متولّی اجرای دوره فقط برای نیروهای شاغل در مراکز تحت پوشش خود بوده و چون قصد داشته‌اند که پس از طی دوره از آموزش‌های ارائه شده به این افراد در جهت بهبود و پیشرفت این مراکز استفاده کنند، بدیهی است که بر استخدام آنها در سازمان متبوع خود تأکید ورزند تا این سرمایه‌گذاری آموزشی به هدر نرود.

آشنایی با زبان انگلیسی از نظر ۶۶/۷ درصد مراکز تأکید شده، زیرا به عنوان پیش‌نیاز در ارائه

جدول ۲. شرایط مراکز مجری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برای شرکت در دوره‌ها

کارشناسی ارشد	تحصیلات		دپلم	داشتن سابقه کار	آشنایی با زبان انگلیسی	استخدام در واحد اطلاعاتی	شرایط شرکت کنندگان		نوع کتابخانه
	کارشناسی	کارشناسی					مرکز مجری	شرایط	
-	-	-	x	-	x	x	وزارت کشاورزی	مختصی	
-	-	-	x	-	-	x	سازمان برنامه و بودجه	مختصی	
-	x	-	-	x	x	-	مرکز اطلاعات و مدارک علمی	مختصی	
-	-	-	x	x	x	x	صدور سینما	اجتماعی	
-	x	x	x	x	-	x	سازمان اسناد ملی ایران	مختصی	
-	-	-	x	x	x	-	کتابخانه ملی	مختصی	
-	-	-	x	-	-	x	اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی	عمومی	
x	x	x	x	-	x	x	معاونت پژوهشی وزارت بهداشت	تخصصی / دانشگاه	
-	x	x	x	-	x	x	کانون	کانون	
۱	۴	۸	۸	۲	۶	۷	جمع		
۱۱/۱	۴۴/۴	۸۸/۹	۴۴/۴	۶۶/۷	۷۷/۸	درصد			

برخی از مباحث ضروری است. داشتن سابقه کار که ۴۴/۴ درصد مراکز بدان اشاره کرده‌اند از دو جهت مورد تأکید بوده است از نظر همه مراکز آگاهی تجربی برای دریافت برخی از آموزش‌ها لازم است، مسئله دیگر که البته کمتر مورد توجه بوده مربوط به محدودیت پذیرش افراد است که، در شرایط مساوی، کسانی که سابقه کار بیشتری دارند برای شرکت در دوره ارجح هستند که این امر در مورد سازمان صدا و سیما مصداق دارد.

از نظر تحصیلات، داشتن حداقل مدرک دیپلم از سوی ۸۸/۹ درصد مراکز در شرایط پذیرش ذکر شده است. از سوی دیگر، وضعیت مراکز مجری از نظر برگزاری دوره برای سطوح مختلف کارکنان بدین صورت بوده که ۸ مرکز برای سطح غیرمتخصص، یک مرکز برای سطح نیمه متخصص، و ۴ مرکز برای سطح متخصص دوره برگزار کرده‌اند. از مقایسه این اطلاعات مشخص می‌شود که اکثر مراکز، آموزش کارکنان غیرمتخصص را مد نظر داشته و برای آنها دوره برگزار کرده‌اند و همان مراکزی هستند که در شرایط خود به داشتن حداقل دیپلم تأکید داشته‌اند.

توجه مراکز به آموزش سطح غیرمتخصص ناشی از حضور وسیع این سطح نسبت به سطح متخصص در کتابخانه‌هاست و برای آنکه از این افراد در کنار سطح متخصص به نحو مطلوبی استفاده شود و همچنین در مواردی که خود به تنهایی و بدون حضور متخصص عهده‌دار وظایف کتابداری هستند قادر به اداره کتابخانه باشند، آموزش آنها ضرورت داشته و مورد توجه قرار گرفته است.

معاونت پژوهشی وزارت بهداشت تنها مرکزی است که آموزش سطح نیمه متخصص را مد نظر داشته و نیز تنها مرکزی است که به آموزش کارکنان خود در تمام سطوح اعم از غیرمتخصص، نیمه متخصص، و متخصص توجه داشته و از این رو، در شرایط پذیرش افراد از نظر تحصیلات متناسب با دوره به داشتن حداقل دیپلم، حداقل کارشناسی و حداقل کارشناسی ارشد تأکید کرده است. مرکز اطلاعات و مدارک علمی تنها سازمانی است که به جهت ارائه مباحث کاملاً تخصصی فقط برای سطح متخصص کارشناس به بالا دوره برگزار می‌کند.

دروس ارائه شده

تعداد و نوع دروسی که در دوره‌های هر یک از مراکز ارائه گردیده در جدول ۳ درج شده است. همان گونه که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، بعضی از دروس در دوره‌های آموزش مراکز مشترک بوده، و بعضی نیز انحصاراً توسط یک مرکز ارائه شده است. فهرست تویسی و رده‌بندی، مقدمات کتابداری، و برهه‌آرایی سه درسی هستند که در دوره‌های بیشتر مراکز (۶۶/۶ درصد) مشترک بوده و منظور شده‌اند، در حالی که دروس حفاظت و نگهداری، نشریات ادواری، آشنایی

با رایانه، و مقدمات آرشيو کمترین اشتراک را داشته و در دوره‌های ۲/۲۲ درصد از مراکز ارائه شده‌اند.

اشتراک بالای دروس فهرست‌نویسی و رده‌بندی، مقدمات کتابداری، و برگه‌آرایی در اکثر دوره‌ها نشان‌دهنده اهمیت و ضرورت ارائه آنها از نظر مراکز مجری است. این امر با توجه به این نکته که اکثر مراکز، آموزش سطوح غیرمتخصص را مد نظر داشته و بیشتر برای این سطح دوره برگزار کرده‌اند قابل تفسیر است، زیرا برای این سطح ارائه مقدمات کتابداری به منظور آشنایی آنها با این حرفه ضرورت دارد و از طرفی چون به نظر می‌رسد که اکثر مراکز با برگزاری این دوره‌ها می‌خواهند عدم حضور کتابدار متخصص را با استفاده از نیروهای غیرمتخصص موجود جبران کنند، از این رو، لازم است که وظایف کلیدی و اصلی کتابدار در هر کتابخانه یعنی فهرست‌نویسی، رده‌بندی، و برگه‌آرایی در برنامه آموزشی این افراد گنجانده شود.

در مقایسه با سایر مراکز دوره‌های کتابخانه ملی بیشترین تعداد دروس مشترک را دارا بوده است و مرکز اطلاعات و مدارک علمی، سازمان اسناد ملی ایران، و کانون پرورش فکری از دروس مشترک هر یک تنها یک درس را در برنامه خود منظور کرده‌اند و کمترین اشتراک را در دروس خود با سایر مراکز داشته‌اند. کانون پرورش فکری در مقایسه با سایر مراکز در برنامه‌های خود از دروس انحصاری و اختصاصی بیشتری برخوردار بوده که این امر به جهت ماهیت، کارکرد، و مخاطبان خاص این مرکز در مقایسه با سایر مراکز بوده است.

کتابخانه ملی و اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی دو مرکزی هستند که فاقد دروس انحصاری در دوره‌های خود بوده‌اند. دوره‌های بقیه مراکز تعداد دروس انحصاری را در برداشته است. حضور دروس انحصاری در دوره‌های مراکز نشان‌دهنده این است که هر یک از مراکز متناسب با نیازهای آموزش افراد تحت پوشش خود به تدارک و اجرای دوره‌های خاص می‌پردازند و چون نیازهای آموزش افراد متناسب با فعالیت‌ها و اهداف خاص مرکز اطلاعاتی متبوع آنهاست، دروس ارائه شده در بعضی موارد انحصاری و غیرمشترک است.

این مراکز جهت اجرای مطلوب‌تر و موفق‌تر دوره‌ها اغلب از یک یا چند برنامه جانبی نظیر بازدید، برگزاری سمینار و سخنرانی، ارائه راهنماها، و تشکیل جلسات بحث و تبادل نظر استفاده کرده‌اند. اکثر مراکز مجری دوره‌ها در دوره‌های خود برنامه بازدید داشته‌اند، به عبارتی در مقایسه با سایر برنامه‌ها توجه عمده به برنامه بازدید بوده است. این بازدیدها اغلب از سایر مراکز اطلاعاتی بوده است که طی آن کارآموزان با کتابداران، مجموعه، خدمات و فعالیت‌های مراکز مختلف آشنا شده‌اند و این امر علاوه بر افزایش دانش و تجربه کاری در شکل‌گیری الگوهای حرفه‌ای آنها نیز مؤثر واقع می‌شود. این مراکز به برنامه سخنرانی کمترین توجه را داشته‌اند

جدول ۴. توزیع مراکز مجری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برحسب امکانات رفاهی و آموزشی

امکانات رفاهی		امکانات آموزشی						امکانات آموزشی و رفاهی		
سرویس رفت و برگشت	غذا	خوابگاه	وبیدو	کامپیوتر	پروژکتور اسلاید	پروژکتور اورهد	آزمایشگاه	کتابخانه	مرکز مجری	تخصصی
x	x	x	x	x	-	-	-	x	وزارت کشاورزی	تخصصی
x	x	x	-	x	-	-	-	x	سازمان برنامه و بودجه	تخصصی
-	-	-	x	x	x	-	-	x	مراکز اطلاعات و مدارک علمی	تخصصی
x	x	x	x	x	x	x	-	x	صدا و سیما	اختصاصی
-	-	-	x	-	x	-	x	x	سازمان استاد ملی ایران	ملی
-	-	-	x	-	-	x	-	x	کتابخانه ملی	ملی
-	-	-	x	-	-	-	-	x	اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی	عمومی
-	x	-	x	x	x	x	-	-	معاونت پژوهشی وزارت بهداشت	تخصصی / دانشگاهی
x	x	x	x	-	-	-	-	x	کانون	کانون
x	۵	۴	۸	۵	۴	۳	۱	۸	جمع	
۴۴/۴	۵۵/۵	۴۴/۴	۸۸/۹	۵۵/۵	۴۴/۴	۳۳/۳	۱۱/۱	۸۸/۹	درصد	

و صدا و سیما تنها مرکزی بوده است که در دوره خود دو برنامه سخنرانی مرتبط با مباحث دوره داشته و در عین حال تنها مرکزی است که از این گونه برنامه‌ها برای تکمیل آموزش‌های دوره خود استفاده کرده است.

امکانات آموزشی و رفاهی

وضعیت مراکز از نظر برخورداری از امکانات رفاهی و آموزشی در جدول ۴ نشان داده شده است. همان گونه که مشاهده می‌شود هر یک از مراکز متناسب با توان خود مرتبط با مباحث درسی تمام یا بخشی از این امکانات را مورد استفاده قرار داده است. از نظر امکانات آموزشی اکثر مراکز (۸۸/۹ درصد) دارای کتابخانه بوده و از ویدئو برای نمایش فیلم‌های آموزشی استفاده کرده‌اند. طبق داده‌های جدول ۴ فقط یک مرکز برای دوره‌های خاص خود از آزمایشگاه استفاده کرده و سایر امکانات نظیر پروژکتور اورهد و اسلاید توسط معدودی از مراکز مورد استفاده قرار گرفته‌اند. از نظر امکانات رفاهی با توجه به اینکه همه مراکز در دوره‌های خود هم از تهران و هم از سایر شهرستان‌ها شرکت‌کننده دارند تأمین غذا از طرف ۵۵/۵ درصد مراکز و تأمین خوابگاه و خدمات ایاب و ذهاب از طرف ۴۴/۴ درصد مراکز صورت گرفته است. در نتیجه اکثر مراکز فاقد این امکانات بوده‌اند. به جز معاونت پژوهشی وزارت بهداشت، تأمین این امکانات به خصوص خوابگاه و خدمات رقت و آمد تنها از طرف مراکز صورت گرفته که فقط آموزش کارکنان خود را مد نظر داشته‌اند. مراکزی که متولی آموزش کارکنان سایر مراکز نیز بوده‌اند فاقد این امکانات بوده در نتیجه بسیاری از شرکت‌کنندگان شهرستانی شرکت‌کننده در دوره‌ها با مشکلات جدی رو به رو بوده و این عامل شرکت بسیاری از افراد را در دوره‌ها دشوار ساخته است.

مدرسان دوره‌ها

بررسی مشخصات مدرسان دوره‌ها که در جدول ۵ منعکس است نشان می‌دهد که همه مراکز از مدرسانی با تحصیلات کارشناسی ارشد کتابداری در دوره‌های خود استفاده کرده‌اند. ۵۵/۵ درصد مدرّسان در مقطع کارشناسی و ۴۴/۴ درصد در مقطع دکترا تخصص کتابداری داشته‌اند. استفاده محدودی که از مدرّسان متخصص در سایر رشته‌ها وجود دارد، تا حدی نشانگر تنوع و حضور مباحث مرتبط با کتابداری در برنامه درسی دوره‌های بعضی از مراکز است. مرکز اطلاعات و مدارک علمی، سازمان اسناد ملی ایران، و کانون پرورش فکری به لحاظ فعالیت‌ها، خدمات خاص، و مخاطبان ویژه خود دوره‌های آموزشی ویژه‌ای برگزار کرده‌اند. دروس روان‌شناسی و ادبیات کودکان در دوره‌های کانون و آموزش نرم‌افزار کتابخانه‌ای

جدول ۵: توزیع مراکز مجری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برحسب مشخصات مدرسان دوره‌ها

	نوع اشتغال						تحصیلات						مشخصات مدرسان		
	غیر مدعو		مدعو		دکتر		کارشناسی			کارشناسی ارشد			مرکز مجری	رشته	
	انضامی هیات علمی	کارمند	انضامی هیات علمی	کارمند	سازیرشته‌ها	سازیرشته‌ها	سازیرشته‌ها	سازیرشته‌ها	سازیرشته‌ها	سازیرشته‌ها	سازیرشته‌ها	سازیرشته‌ها			
کارمند															
X	X	X	X	X	X	-	-	X	-	X	-	X	X	وزارت کشاورزی	تخصصی
X	X	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	X	X	سازمان برنامه و بودجه	تخصصی
X	X	-	-	-	-	X	X	X	X	X	-	-	-	مراکز اطلاعات و مدارک علمی	تخصصی
X	X	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	X	X	صدا و سیما	اختصاصی
X	X	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	X	X	سازمان اسناد ملی ایران	اختصاصی
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	کتابخانه ملی	ملی
X	X	X	X	X	X	-	-	X	-	-	-	X	X	اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی	عمومی
-	-	-	-	X	-	-	-	X	-	-	-	-	-	معاونت پژوهشی وزارت بهداشت	تخصصی / دانشگاهی
X	X	-	-	-	-	X	X	X	X	X	-	X	X	کانون	کانون
X	-	-	-	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	تعداد	کانون
۸	۷	۲	۵	۵	۲	۲	۲	۹	۲	۲	۲	۵	۵		
۸/۹	۷/۸	۳/۳	۵/۵	۳/۳	۴/۴	۳/۳	۱۰۰	۲۲/۲	۵۵/۵					درصد	

سی‌دی‌اس در مرکز اطلاعات و مدارک علمی از جمله این دوره‌هاست. از این رو، در دوره‌های این مراکز متناسب با مبحث مورد نظر از مدرسان متخصص در سایر رشته‌ها استفاده شده است. از نظر نوع اشتغال اکثریت مراکز (۸۸/۹ درصد) از کارکنان خود و ۷۷/۸ درصد از اعضای هیأت علمی شاغل در مراکز خود استفاده کرده‌اند. در نتیجه تمایل مراکز به استفاده از افراد شاغل در مراکز خود جهت تدریس در دوره‌ها بوده است. علت این تمایل داشتن شناخت کامل از تخصص و صلاحیت این افراد، دستیاب بودن آنها و آگاهی آنها از فعالیت‌ها، اهداف، و نیازهای آموزشی سازمان متبوع بوده است که این افراد را بر سایرین مرجح ساخته، مضافاً اینکه سازمان با استفاده از نیروهای خود هزینه کمتری متحمل می‌شده است.

مراکزی که فاقد کارمندان متخصص مجرب در تدریس و نیز فاقد اعضای هیأت علمی بوده‌اند یا با محدودیت این افراد در سازمان و مشغله فراوان و وقت اندک آنها مواجه بوده‌اند ناگزیر از نیروهای سایر مراکز استفاده کرده‌اند.

در زمینه موانع و مشکلات مراکز در برگزاری دوره‌های آموزشی از جانب آنها تنها به دو عامل کمبود فضای آموزشی و کمبود وقت مدرّس اشاره شده است.

پیشنهادات

با توجه به آنچه گفته شد موارد زیر جهت اجرای مطلوب‌تر و مؤثرتر دوره‌ها پیشنهاد می‌گردد:

۱. ایجاد مرکزی مشتمل بر کارشناسان و متخصصان کتابداری که ناظر بر فعالیت‌های آموزشی ضمن خدمت کتابداری و مباحث مرتبط با آن در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی باشند تا این گونه فعالیت‌ها با هماهنگی و زیر نظر متخصصان حرفه‌ای صورت گیرد. نتایج این اقدام عبارت خواهد بود از:

- تأیید صحت علمی برنامه‌ها و طرح دروس دوره‌های آموزشی ضمن خدمت؛

- هماهنگی و یکدستی آموزش‌ها در دروس مشترک؛

- ایجاد بانک اطلاعاتی از مراکز مجری این آموزش‌ها و دروسی که در برنامه‌های آموزشی

آنها ارائه می‌شود. با وجود این بانک و شناسایی این گونه مراکز و برنامه‌های آنها در بسیاری از موارد نیازی به طراحی و تدوین مجدد یک مبحث درسی توسط چند مرکز نیست و مراکز می‌توانند از برنامه‌های مدون سایر مراکز استفاده کنند، بدین ترتیب تا حد زیادی از دوباره کاری‌ها جلوگیری می‌شود.

۲. به رسمیت شناختن آموزش‌های ضمن خدمت به عنوان یکی از وظایف اصلی مدیریت

در بهسازی منابع انسانی از سوی مدیران مراکز اطلاعاتی و تخصیص بودجه‌ای معین برای تأمین کلیه هزینه‌های این فعالیت.

۳. تدارک و اجرای دوره‌های آموزشی از سوی مرکز آموزش کتابخانه ملی برای مدیران کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی به منظور آشنا ساختن آنها با آموزش‌های ضمن خدمت، اهداف، اهمیت و نیز تأثیر این آموزش‌ها در بهینه‌سازی فعالیت‌ها و خدمات مراکز اطلاعاتی. این کار در ترغیب مدیران به تشکیل دوره‌ها و در نهایت در ترویج و گسترش این آموزش‌ها سودمند خواهد بود.

۴. توجه به تحقیق، تألیف و انتشار متونی پیرامون مدیریت، برنامه‌ریزی، اجرا، و ارزیابی آموزش‌های ضمن خدمت در سطوح مختلف کتابداران و اطلاع‌رسانان از سوی گروه‌های آموزش کتابداری در دانشگاه‌ها و بخش پژوهش کتابخانه ملی. تحقیقات مشابه موجود که از طرف کتابخانه‌های ملی و مراکز اطلاعاتی سایر کشورها تهیه و منتشر شده است می‌تواند راهگشای مناسبی در این خصوص باشد.

۵. تشکیل دوره‌های آموزشی برای سطوح مختلف کتابداران، نه فقط سطح غیرمتخصص، به منظور تکمیل دانسته‌ها، رفع نیازهای اطلاعاتی، و روزآمد نگه داشتن دانش حرفه‌ای آنها.

۶. همکاری و مشارکت مراکز اطلاعاتی در تأمین منابع آموزشی، مدرسان، امکانات رفاهی و آموزش یکدیگر. حضور مرکز ناظری که در بند اول بدان اشاره شد زمینه‌ساز این همکاری خواهد بود.

۷. استفاده بیشتر از ابزارهای کمک آموزشی نظیر پروژکتورهای اورهد، اسلاید، و اوپک در جهت تکمیل برنامه آموزشی و نیز استفاده بیشتر از رایانه در آموزش نه تنها برای آموزش رایانه بلکه برای آموزش سایر مباحث از طریق نرم‌افزارها و برنامه‌های رایانه‌ای خودآموز.

۸. تأمین امکانات رفاهی به‌خصوص خوابگاه برای شرکت‌کنندگان شهرستانی تا امکان استفاده این افراد از دوره‌ها به راحتی فراهم شود.

۹. انتشار راهنمای دوره‌ها از سوی مراکزی که دوره‌های متنوعی برگزار می‌کنند که در آن علاوه بر اهداف و مشخصات هر دوره، شرایط و پیش‌نیازهای اطلاعاتی برای ورود به هر دوره درج شده باشد.

۱۰. توجه به بازآموزی و تداوم آموزش‌ها از طریق برگزاری دوره‌های تکمیلی برای سطح غیرمتخصص و نیمه متخصص و ارائه مباحث تخصصی‌تر برای سطح کارشناس و کارشناس ارشد کتابدار.

۱۱. پذیرش تعداد محدودی از افراد برای هر دوره زیرا که محدودیت تعداد شرکت‌کنندگان

امکان پرسش و پاسخ، انتقال اطلاعات، و استفاده بهتر از منابع و ابزارهای آموزشی همچنین نظارت بر فرایند یادگیری را از سوی مدرّس فراهم می‌کند.

۱۲. از آنجا که یکی از عواملی که به صورت غیرمستقیم تأثیر بسیاری بر کیفیت آموزش دوره‌ها دارد فضای آموزشی است به همین جهت تهیه فضای مناسب از نظر مساحت، روشنایی، و تهویه و نیز استفاده از میز و صندلی مناسب و قرار دادن آنها به صورتی که استفاده از تخته، وسایل نمایش، و منابع به سهولت امکان‌پذیر باشد می‌بایست از سوی مراکز مجری مورد توجه جدی قرار گیرد. ■

یادداشت

1. William D. Itt. "The Learning Organization: Some Reflection on Organization Renewal". *Leadership & Organization Development Journal*. Vol. 16, No. 8. 1995, P. 17-18

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی